

ՀԱՄԱՌՈՑ ԵՒ ԲԱՆԴԱՏԱԿԱՆ ԱՆՆԱՐԿ ՄԵՐ ԵՒ ԴՈՅՐ ԵԿԵՂԵՅԻՆԵՐՈՒ ՏՕՆԱՑՈՅՑԵՐՈՒՆ ՎՐԱՑ ԵՒ ՍԱՂԻՄԱԿԱՆ ԱՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Յիսասակ եղիտյի մարգարեին. — Մեր Օրացոյցին մէջ այդպէս կը կոչուի Հոգե-
գալստեան յաջորդ կիրակին: Պատահական
չէ որ Հին Ուխտի գերագանց մարգարէին
յիշատակովը վերակսի շարքը սրբոց սո-
ներուն, քառամսեայ ընդհատումէ ետք:

Միւս բոլոր Եկեղեցիները 20 Յուլի-
սին կը կատարեն Հին Ուխտի մեծ օրէնս-
դիր Մովսէսի կողքին դասուելու արժանի
այս մարգարէին յիշատակը: (Յիշել Այլա-
կերպութիւնը ի Թաքոր լեռ): Լատիններ և
այլ Հռովմէականներն ասուն կը հանդի-
սաւորեն Կարմիղոս լերան կատարին, ուր
Stella Maris (= Մովու Աստղ) կոչուած ե-
կեղեցւոյ մէջ ցոյց կը տրուի քարայրը,
ուր ըստ աւանդութեան ճգնած և հրաշա-
գործած է մեծ սուրբը: Իսկ Յոյներ՝ Բիթ-
ղիէմի կէս ճամբուն վրայ գտնուող և
սուրբին անունը կրող վանքի մը մէջ,
ուր Օգոստոսի առաջին օրը մեծահանգէս

նախատեսակ և յաջորդ օրը հանդիսաւոր
Պատարագ կը մատուցանեն: Այդ վայրը
կը նկատեն հանգրուան մը, ուր սուրբը
գիշերած է Հայֆայէն երկրին հորաւա-
մասը կատարած ճամբորդութեան մը ըն-
թացքին: Թէ՛ Արեւմտեաններ և թէ՛ Արե-
ւելեաններ յողովրդական մեծահանգէս
ցնծութեամբ կը պանծացնեն անոր յիշա-
տակը: Մենք ալ Ս. Եղիա անունով մա-
տուռ մը ունինք Հայֆայի մէջ, ուր նոյն
սուրբին անունը կրող վարժարան մըն ալ
ունէինք մինչև 1948: — Պատահական չէ
նաև որ մեծ այս մարգարէն կը յիշատա-
կենք բացառաբար կիրակի օրով:

Յունաց մօտ այդ կիրակին կը կոչ-
ուի Ալեքսանդր Սրբոց Կիւրակէ: Նմանապէս
Բաղեկեցիկաց և Ռուսիոյն է այդ օր, որուն
յաջորդ օրը կը օգտի Ռուսիոյն պահել,
որուն մասին խօսեցանք նախորդ թիւով:
Այդ օր կը վերջանան անոնց Զատիկ հետ

Ներփակեալ զրկած եմ թուղթ մը ի պատասխանի Հ. Պիլէգիլիսեանի և թուղթ
մ'ալ Մեծ. Հ. Գրիգոր Գովրդիկի, և յոյս ունիմ որ կը բարեհաճիք յանձնել իրենց:
Ուղարկելով ամենախոնարհ յարգանքներս

Զեք Ն. Ժ.

Հ. Յ. ԱՃԱՌԵԱՆ

¹ Յուլից հայերէն ձեռագրաց Նոր-Բայազէթի, Նախ՝ ՀԱ, 1909-1910, 1912-1913, ապա՝ առան-
ձին մեծագիրը 1924, Վիեննա:

² Հր. Աճառեանը երկու առանձին հատորներ ունի Վայոց գրերը վերնագրով, Վիեննա,
1928 և Երևան, 1968. 2րդն աւելի ճիշտ կը լինէր կոչել Վարդ Մաշտոցի, քանի որ այս խն-
դիրն է ուսումնասիրուած: Դրանց նախաբանում նոյնպէս յայտնուած է Գառնեան մրցանա-
կին արժանանալու մասին:

³ Վ. Մետրոպի եւ գերեզ գիւտի պատմութեան աղբիւրներն ու անոնց հետազոտութիւնը, Բաղեկեցի,
Երև., 1907, առանձնատիպ 46 էջ:

⁴ Վարդ Ս. Մետրոպի մասը լոյս չտեսաւ Վերաբարտ ամսագրում:

⁵ Վերոյսկան փոխառեալ բառեր հայերէնի մէջ, ՀԱ, 1947-1950:

⁶ Քուրբեկեցի փոխառեալ բառեր հայերէնի մէջ, Վիեննան աղագրական ժողովածուն, Մոս-
կուա, 1902, հատ. Գ:

⁷ Ինքնագրում՝ այսպէս:

⁸ Heinrich Hübschmann, *Armenische Grammatik*, 1897 (Leipzig), 1972 (New York). 2րդ հատորը
լոյս չտեսաւ. դրանում ամփոփուած ու քննուած են գրաբարի պարսկական, ասորական, յա-
նական փոխառութիւնները: Ան-ի աշխատանքն, իբր, պիտի լինէր շարունակութիւնը, իէն
որանում տրուած է Վայո Ոսկիի ժողովրդական լեզուին մէջ մտած իտալերէն և ֆրանսերէն
բառերի ցուցակը:

⁹ Տե՛ս նամ. 7, ծան. 2:

(Գարունակելի՝ 4)

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

կապուստած տօները: (Հատինաց մօտ անոնք կը տեսնէ մինչև Հոգեգալստեան յաջորդող երրորդ եօթնեակի Շաբաթ օրը — Տօն Սրտին Տիրամօր —, իսկ մեր մօտ՝ Վարդապետի յաջորդող Նշ. օրը, ուր կը կատարուի յիշատակը: Եռայի մարգարէի): Հատինք և Անկէթաններ Trinity Sunday (Տօն Ամենասուրբ Երրորդութեան) գոչած են զայն, և վերջինները անոր վրայէն կը հաշուեն տարւոյն մնացեալ կիրակիները, մինչև Մենդեաց պահոց չըջնալը:

Հոգեգալստեան յաջորդող երկրորդ եօթնեակը գրառուած է մեր մօտ կարեւոր տօներով, որոնց բոլորն ալ, ըստ Տօնացոյցի, ունին իրենց նախատօնակը: Եւ ընտել ալ պատահական չէ այդ, քանզի 15 անտօն եօթնեակներէ հտք — բացի Տէրութեաններէ — հարկ էր որ կարեւոր դէմքերով բացուէր շարքը սրբոց տօնակատարութեան: Առնէք են. 1) Հռիփսիմեանց կոյսեր (Բշ.), 2) Գալիանեանց կոյսեր (Գշ.), 3) Յովնանեան Մկրտիչ եւ Արամազի-նէս եպիսկոպոս (Եշ.) և 4) Ս. Լուսաւորչի ելն ի վիրապէն (Շբ.), որ նշանակուած է խաչանիշով: Հոս, Երուսաղէմի մէջ, առաջինին և վերջինին միայն կը կատարենք նախատօնակ: Առաջինը կը կատարուի Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ, որուն աւանդատունը կը գտնուի Ս. Հռիփսիմեանց մասօրն, ուր և յաջորդ օրը կը մատուցուի Ս. Պատարագ: Այս տօները կատարուի նշանակութեւն ունին մանաւանդ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի համար, որու շրջափակին մէջ կը գտնուին Ս. Հռիփսիմիէ և Ս. Գալիանէի վանքերը, իսկ Նշ. օրը Ս. Պատարագ կը մատուցուի նոյն շրջափակին մէջ գտնուող Ս. Շողակաթի վանքին մէջ: Աթանազիէսի — որուն յիշատակը կը կատարենք նաեւ Վարդապետի յաջորդող երկրորդ եօթնեակի Գշ. օրը և զոր Յոյնք կը նշեն 16/29 Յուլիսին — Յովնանէս Մկրտիչ հետ տօնաւելու պատճառը այն է, որ Ս. Լուսաւորչի — որ ամուսնացած էր Աթանազիէսի դրօշ՝ Մարիամի հետ — եպիսկոպոս օծուելէ հտք, կենարիայէն դարձին, երկուքին ալ նշխարները միասին իր հետ բերաւ և ամբողջին Տարօնի Գլակայ վանքին մէջ: Իսկ Յովնանէս Մկրտիչը, իր

ծննդեան և գլխատման տօներէն բացի, չորրորդ անգամ ալ կ'երեւի մեր Տօնացոյցին մէջ, Վերափոխման յաջորդող երրորդ եօթնեակի Նշ. օրը, Յոր ճերանելիճին կամ Ճերանաբանի հետ, առանց տակոյն բանաւոր պատճառ մը գտնելու այս երկուքին զուգակցումին: Միւս եկեղեցիներուն մօտ ալ գերազանց այդ սուրբը կը յիշատակուի այլապէս առիթներով: Այսպէս, բացի Մկրտութեան տօնի յաջորդ օրէն (7 Յունուար) և ծննդեան ու գլխատման տօներէն (24 Յունիս և 29 Օգոստ.), որոնց մասին խօսեցանք նախօրէ, 24 Փետրուարին (Յոյնք 8 կամ 9 Մարտին, նկատի առած Նահանջ Տարին) անոնք կը յիշատակեն անոր զլիտ գիւթ տօնը, իսկ Յոյնք 25 Մայիսի (7 Յունիս) դիմաց ունին 3րդ գիւթ զլիտ Յովնանեան Կարապետի բացատրութիւնը, որ մեզի համար կը մնայ բացատրութեան կարօտ, քանի որ բացակայ է երկրորդ գիւթի մը յիշատակութիւնը և անըմբռնելի է այսքան պատուական նշխարի մը գիւթէն հտք անոր վերստին անյայտացումը:

Հոգեգալստեան յաջորդող երկրորդ Հինգշաբթին շատ հանդիսաւոր օր մըն է Հատինաց համար: Կը գտնուի Տօն Ս. Հաղորդութեան կամ Տօն Մարմնին Յիսուսի (Corpus Christi): Վերջերս, կարգ մը ուրիշ տօներու հետ, այս մէկն ալ սկսած են կատարել կիրակի օրով (3 օրեր ուշ): Բայց Ս. Տեղեաց իրաւակարգը (Status Quo) անփոփոխ ըլլալուն, Ս. Յարութեան Տաճարէն ներս (ուր ամէն ինչ, բացի ձէթ-օրհնէքէն, կը կատարեն Աւագ Հինգշաբթի օրուան կարգով և որ կ'ըլլայ տարեկան իրենց վերջին հանդիսութիւնը յիշեալ Տաճարէն ներս) հանդիսութիւնները կը կատարուին Զորեքշաբթի կէսօրէ յետոյ (Ճշարապատաւ և թափօր) և Հինգշաբթի առաւօտ (Ս. Գերեզմանին դիմաց հանդիսաւոր Պատարագ և Ս. Սկիհով թափօր):

Ս. Լուսաւորչի յիշատակին նուիրուած երկրորդ տօնին առիթով ալ, արաջինին նման, Ս. Պատարագը կը մատուցուի Մայր Տաճարի աւանդատան մէջ, Ս. Լուսաւորչի անունը կրող Սեղանին վրայ: Կէսօրէ հտք, Կարուղիկե Եկեղեցւոյ Ս. Էջմիածնի նախատօնակը կը կատարուի

Մայր Տաճարին մէջ, որ կարճ կը տևէ, իբրեւ «Համբարձին» երգուած «Ուրախ լեր սուրբ եկեղեցի» շարականէն ետք «Տէր ողորմեա» կ'երգուի ծննդդրութեամբ:

Տօն Կարուղիկէ Եկեղեցւոյ Ս. Էշմիա-ծնի, Հոգեգալստեան յաջորդող երկրորդ կիրակիին կատարուող այս տօնը Հայց. եկեղեցւոյ հիմնադրութեան իսկ յիշատակը կը պանծացնէ: «Կաթողիկէ» բառը, որ Catholic (= Ընդհանրական — եկեղեցւոյ արուած ստորագիծներէն մին) բառին հայերէն թարգմանութիւնն է, երկու ձեւերով ալ կ'երևի մեր Օրացոյցներուն մէջ — Կաթողիկէ և Կարուղիկէ: Տօնացոյցը ունի երկրորդը: Կաթողիկէն եկեղեցւոյ գագաթին վերասլաց, կոնսաձե կառուցուածքն է, թէև աւելի հարազատ առաքելութիւնը կը թուի Եւրոպական բառին: — Մայր Աթոռոյ տօնն է այս:

Կէսօրէ ետք կատարուած Անդառառնքը կը փակէ ամառնասկզբի շրջանի Անդառառնքներու երկար շարքը:

Երկուշաբթի տօն է Սրբոց Մանկանցն Բերկեցեմի եւ Ակակիոսի վկային, Մովկի-մայ Բանանային եւ Կողբաթոսի զինաւորին: Բեթղեմէի Մանուկներու յիշատակը այլ եկեղեցիներ կը կատարեն Ենիդեան տօնե-րու շրջանին: Արեւմտեաններ՝ 28 Դեկ-տեմբերին, իսկ Արեւելեաններ՝ 29 Դեկ-տեմբեր/11 Յունուարին: Մովկիմոսը Յու-նաց կողմէ կը տօնուի 11/24 Մայիսին, իսկ վերջինը՝ 21 Սեպտ./4 Հոկտ.ին:

Յաջորդ օր կը յիշատակուին Նունէ և Մանիա կոյսին: Հռիփսիմեանց խաւմբէն նկատուելուն, այդ օրուան շարական-ները նոյնն են Հռիփսիմեանց և Գայիան-եանց տօներու շարականներուն հետ:

Հինգշաբթին ունի Սրբոց Իսխանացն Սահակայ եւ Յովսէփայ եւ վկայիցն՝ Սարգսի եւ Բագոսի: Առաջին երկուքը հայազգի յիշաններ են, իսկ վերջին երկուքը Յունաց մօտ կը նշուին 7/20 Հոկտ.ին: Հատկանց մօտ՝ Սարգիսը միայն, դարձեալ 7 Հոկտ.ին: Այդ օր կը սկսին երգուիլ համօրէն Մարտիրոսաց յատուկ շարականները (Մանկունք և Համբարձի):

Հոգեգալստեան յաջորդող երրորդ եօթնակի Ուրբաթ օրը Հատինաց մօտ կը կոչուի Տօն Սրբին Յիսուսի: Այս տօնը

հաստատուած է ԺԶ. դարուն, հիմնուելով Margaret Mary Alacoque անուն մայրապետի մը տեսիլքին վրայ, ուր Քրիստոս իր սիրայորդ սրտին պաշտմունքը կը հայցէ: Եւ ջանի որ տօնը ընդհանրապէս կը հանդիպի Յունիս ամառն, Հատիններ ամբողջ ամիսը (ինչպէս Մայիսը՝ Տիրա-մօր) նուիրած են Յիսուսի Սրտին: Բաց աստի, անոր նուիրած են իւրաքանչիւր ամառ առաջին Ուրբաթ օրը ևս (առաջին Շաբաթը՝ Տիրամօր): Տօնը կը հանդիսաւորուի մասնաւորապէս Սալեզեան Հայ-րերու կողմէ, Բեթղեմէի ճամբաներուն մէջ կատարուած մեծաշուք թափօրով:

Ինչպէս ըսինք, նորագոյն կարգադրութեամբ մը, Հատիններ յաջորդ օր-ուան փոխադրած են Տիրամօր Սրտի տօ-նը, որով կ'աւարտի Զատիկի նետ կապուած տօներու շարքը:

Այդ օր մենք կը տօնենք Մեծն Ներսէս հայրապետի եւ Խաղ Եպիսկոպոսի յիշատակը: Կէսօրէ ետք կ'երակմուքի սո-վորական՝ Սուրբ եւ Տէր և Երկնաւաղա-փայն Համբարձին կը վերսկսինք երգել:

Հոգեգալստեան յաջորդող Գ. Կիրա-կին է Բաբելեղան Ս. Լուսաւորչի պահոց: Առաջին կիրակին է, ուր կէսօրէ յետոյ ո'չ (Անդառառնք) կայ, ո'չ նախատօնակ:

Երկուշաբթի՝ սկիզբ Ս. Հռուսաւորչի պահոց և Սրբոց՝ Եպիփանու Կիպրացւոյն, Բաբելոյ հայրապետին եւ երից աւակեցաց նորին: Կիպրոսի մեծանուն հայրապետն է Եպիփան, որ այլոց մօտ կը նշուի Մայիսի 12ին (Յոյնք՝ հոս՝ 25ին):

Երեքշաբթի յիշատակ է Կոստանդիա-նոսի քաղաւորին եւ յօրն ճորա Եղիսեայ: Չենք գիտեր թէ Մեծն մակդիրով ծա-նօթ Արեւմուտքի առաջին քրիստոնէայ թագաւորին և իր բարեպաշտուհի մօր — որ Ս. Երուսաղէմ գալով՝ Ս. Խաչափայրը գտաւ և Սուրբ Տեղերը շինեց — յիշատա-կին ինչպէ՞ս մեր Տօնացոյցը չէ յատկա-ցուցած Շաբաթ օր մը, ինչպէս է պարա-զան գրեթէ բոլոր կարեւոր սուրբերուն, ու նաև Տրդատ Թագաւորի: (Միև երկու և բարեպաշտ արքաներուն — Թէոփոս և Բարեպաշտ արքաներուն — թէոփոս և Բարեպաշտ արքաներուն — թէոփոս և Բարեպաշտ արքաներուն): Առկէ զատ, պահոց օր մը յատկացուցած է անոնց:

Այս տօնը մեծ նշանակութիւն ունի Յոյն Օրթոտոքս եկեղեցւոյ համար, Բիւզանդիոնի Քրիստոնեայի կայսրութեան հիմնադրին տօնը ըլլալուն: Զոյգ սուրհիւրան անուանով ալ կոչուած է Յունաց Երուսաղէմի Մայրովանքի Մայր եկեղեցին, ուր 20 Մայիս/2 Յունիսի երեկոցեան կը կատարեն մեծահանդէս նախատօնակ, իսկ յաջորդ օրը (21 Մայիս/3 Յունիս), հանդիսաւոր Ս. Պատարագի սւարաին, զուտ ցորենէ շինուած կլորակ հացեր կը բաժնեն ժողովուրդին:

Լաթինաց մօտ ալ ներկայիս Մայիսի 21-ն է ընդունուած թուականը, բայց անոնք Հեղինէ Թագուհին կը յիշատակեն առանձին, զուրս ձգելով կոստանդիանոսը, անոր, կեանքի վերջաւորութեան, Արիստականութեան յարած ըլլալուն համար գտնէ: — Ս. Յարութեան Տաճարէն ներս, Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի գեանայարկ մեր եկեղեցին օտարներու կողմէ կը կոչուի Ս. Հեղինէի մատուռ, Խաչգիւտի այրին կից ըլլալուն: 20 և 21 Մայիսին, տօնին առթով, Լաթինաց Թափօրը երգեցողութեամբ կ'անցնի մեր մատուռէն:

Հինգշաբթի տօն է Թեոդիսեոնի Գաղաթաղայն, Թալիեայ բժէկին եւ եօթն կուսանացն՝ որք լԱՅկիւրիա կ'առաւելան: Ոչինչ ունինք ըսելիք հաս: Ասոնց անունները չգտանք այլ Տօնացոյցներու մէջ:

Ուրբաթ օր կը կատարուի նախատօնակ, վասնոր Շաբաթ օր տօն է Գիւթի Նոյսարաց Ս. Լօրեն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին: Մեր Հաւատոյ Հօր յիշատակին նուիրուած երեք տօներուն վերջինն ու մեծագոյնն է աս: Գրիգոր կոչուածներուն անունն տօնը Ս. Պատարագը այդ օր կը մատուցուի Մայր Տաճարի Ս. Մակարայ մատրան մէջ, որ կը ծառայէ որպէս Խոստովանանքի մատուռ և ուր, անուղութեան համաձայն, թաղուած է մատուռը մեծ սուրբին:

Վերջին տարիներուն սովորութիւն եղած է տօնին յաջորդ օրը Ս. Պատարագ մատուցանել Երուսաղէմի արևմտեան կամ Հրէական բաժնին մէջ գտնուող Ս. Գր. Լուսաւորչի եկեղեցւոյ մէջ: Նախապէս, այդ կը պատկանէր Գերմանացոց (Թաղը կը կոչուէր German Colony, բնակուած

ըլլալով, կարևոր մասամբ, Գերմանացիներէ, որոնք Բ. Աշխարհամարտին, թշնամի երկրի հպատակներ իբրև, ստիպուեցան հեռանալ: Վրայ հասաւ 1948-ի Արաբ-Հրէական պատերազմը և քաղաքը բաժնուեցաւ երկուքի: Արևմտեան բաժնին մէջ կը բնակէին բուսական հայ ընտանիքներ, որոնց մեծ մասը զաղթեց արևելք: Վանական Վարչութիւնը վարձեց յիշեալ մատուռը, զործածուելու համար հրէական բաժնին մէջ մնացող փոքրաթիւ հայներուն — որոնք Ս. Մննդեան տօնին առիթով միայն արտօնուած էին սահմանը անցնիլ, յուստ և յերկրպագութիւն սրբավայրերուն, յերուսաղէմ և ի Բեթղեմէմ — հոգեւոր կարիքներու մատակարարման համար):

Երկուշաբթի՝ Մրցոց վկայիցն՝ Անտոնի-նոսի, Թեոփիլոսի, Անիֆնոսի եւ Փոթիմոսի, Առաջին երկուքը կ'երևին Լաթինաց Տօնացոյցին մէջ, 10 և 19 Մայիսին յաջորդաբար: Վերջին երկուքը միասնաբար կ'երևին Յունաց Տօնացոյցին մէջ՝ 12/25 Օգոստոսին: Վերջինը՝ Փոթիմոս ձեռով:

Յաջորդ օր՝ տօն Դանիէլի մարգարէին եւ երից մանկանցն՝ Սեգրաւայ, Միսաւայ եւ Աբեղնազովի: Կը սկսի չրջանը Մարգարէից տօներուն: Մանկուսը, ճրարելոնի մանուկները կոչուածով ծանօթ յաճախ, Անանիա, Ազարիա և Միսայիլ անունները կը կրեն իրեն Ուխտի մէջ: Ոմանք սխալմամբ կը գրեն Սեգրակ, Դանիէլ է որ վերջին անունը զօրծածութենէ ինկած է այժմ, հաւանաբար իր երկարութեանը համար:

Յոյներ 17/30 Դեկտեմբերին կը տօնեն Դանիէլը, երեք մանուկներուն հետ: Լաթիններ Դանիէլը կը տօնեն առանձին՝ 21 Յունիսին, իսկ հնոց նետուած մանուկները (Նարուգոդոնոսորի կողմէ)՝ 16 Դեկտեմբերին:

(Նար.՝ 8)

Գ. Ճ.

